

אגרת אל הרב הנזיר מרן הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

הימים ימי מלחמת העולם הראשונה. הראי"ה זה אך עבר מגלות סס-גאללן שבשווייץ (אור לכ"ג בשבט) - שם פגש בו בראשונה (באלול ה'תרע"ה) הרב הנזיר - אל קהילת "מתחיקי הדת" בלונדון. הרב צבי יהודה הצעיר בן ה-25 נשאר בשווייץ ללמוד וללמד. הרב הנזיר הצעיר בן ה-29 התגורר בבאזל, שם יסד את "הקיבוץ האקדמי העברי" ועמד בראשו, הקיבוץ שהיה גם לסניף "הסתדרות ירושלים", שבשווייץ.

מובאת כאן אגרת אחת של הרב צבי יהודה שהינה תשובה על שתי אגרות של הרב הנזיר, שנדפסו בקובץ אגרותיו אל הרצי"ה "דודי לצבי", ומובאות כאן גם כן, בצירוף חלק מן ההערות שהובאו שם.

ב"ה א' ויקהל [ט"ו אדר-א' ה'תרע"ו], בול¹

ידידי הנכבד,

אחדשה"ט

יסלחני שאחרתי בדברי ובתשובה על מכתבו הנעים. שמחתי לשמוע טובות משלום מרן וביתו החביב, גם ממכתבו(?) של מר שטירנבוך הצעיר². אמנם ידעתי את כל הצללים, שבודאי אורו של יקרת רבנו החביב יפיצם מעל אהלו, ואני מודה לך על זה, ואבקשך להודיעני טובות משלומך ומשלום הרב והרבנית, ואגיל ואשמח מאד. שמעתי היום שבבית ה' שטירנבוך³ מתכונים לקבל פניך לחג הפורים, ונהגיתי על זה, כי תהי לנו [4], לשוחח ולשמוע ולחדות פנים.

בנוגע לדבריו על אודות התמידות והתדירות, אמנם הנם ברורים, ולכ"ד יש פנים ואחור, ואי אפשר בלי זה, ובשעה שמדברים באחד ממילא הצד השני נסוג אחור, וזו היא סיבת הבקרת ואי-ההבנה. כי לזכר הכל בשעה שהדבור, בפעל, רק אחד, להרבה חכמה ובינה זקוקים. ובכן לא "אבקר" את דבריך, כי בודאי גם אתה חשדתי בזה, שרחוק ממני לחשב על כבודך, כי רק

1. שתי האגרות נשלחו אל הרצי"ה לעיר Neuchatel, לביתו של הרב ד"ר מיכל לוי אשר זצ"ל, שם כנראה התגורר.

2. מר אשר שטירנבוך, בנו של החסיד והנדיב רח"נ שטירנבוך זצ"ל. הם היו תושבי בזל, ולהם ולחנתנו של רח"נ - ר' אליהו בוצ'קא (לימים מייסד וראש ישיבת "עץ חיים" במונטרה שבשווייץ), היה בית-חרושת בסס-גאללן, והיו נושאים דרישות שלום מבית הרב אל הרב הנזיר בבאזל. הם שסיפרו לרב הנזיר על אודות הגעתו של הראי"ה לסס-גאללן, במנחם-אב ה'תרע"ה.

3. ר' ח"נ שטירנבוך זצ"ל.

4. כשש מילים בכתי"ק שאינן ברורות.

התדיריות והקביעות. הלא: כל העושה תפלתו קבע⁵, יצריך לחדש בה דבר⁶, אך אינני מסופק כלל, שכבודך רק להזכירני מה צריך לי באותה שעה וכו' וכו'.

שאלת: ההויה, ר"ל, ההתהוות, צער לידה, ולישנה מציאות המאורה והנעימה - זוהי מן השאלות העומדות ברומו של עולם, (על זה נוסדה שטת הפסימיסמוס של הרטמן ושופנוהור⁷) וכדברך אתה: והמכשלה... אלא אם כן נכשל⁸... ודי לחכימא.

שמה אפשר לבקש בשמי את הד"ר אשר⁹ הי"ו להשאל לי אחדים מספריו או מאמריו של רבנו שליט"א, כי צמא אני לדבריו. יש לי רק: "טללי אורות"¹⁰ ו"זרעונים"¹¹, המאמרים ב"הפלט"¹² גם כן קראתי.

ר' יוחנן אמר¹³: אל יהי פסוק זה זו מפיך: ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה - ה' - זהו הכללות המוארה והשלמות הנעימה - אור היחוד - קאלון-קאגאטון של אפלטון¹⁴ (תפארת), וצבאות - זוהי צער השניות¹⁵ וזה עמק הדברים: למה נו"ה¹⁶ - להם שם אחד, כי במוסר - עפ"י

5. "העושה תפלתו קבע - אין תפלתו תחנונים", ברכות כח:
6. ברכות כא. "ואמר רב יהודה אמר שמואל: התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, אם יכול לחדש בה דבר - יחזור ויתפלל, ואם לאו - אל יחזור ויתפלל". שם כט: "רבי אליעזר אומר: העושה תפלתו קבע וכו' מאי קבע? ... רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: כל שאינו יכול לחדש בה דבר".
7. שיטת הפסימיסמוס של הרטמן ושופנהאור. שופנהאור, פילוסוף גרמני שיסד את שיטת הפסימיסמוס המטפיסי, העולם החושני הוא רק דמיוני. "העצם כשהוא לעצמו" מתגשם על ידי האידיאות בעולם הזה, שהוא הרע ביותר של כל העולמות. מתוך זה רעיון הסבל הגדול, צער העולם הנצחי, רק הריגת הרצון לחיים גואל ממנו.
8. אדוארד הרטמן - פילוסוף גרמני, מושפע משופנהאור, למרות שהעולם הזה הוא הטוב בין העולמות האפשריים, היה יותר טוב אילו לא נברא משנברא.
9. "אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן", גיטין מד.
10. ד"ר מיכל לוי אשר ז"ל.
11. "טללי אורות" - השקפה על טעמי מצוות מאת מרן הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל. נדפס בתוך המאסף המדעי והספרותי "תחכמוני", פרן ה'תר"ע, בעריכת ר' בנימין מנשה לוי, בהוצאת אגודת הסטודנטים "תחכמוני" בברן. לימים נדפס מחדש בספר "לחי רואי" - נר-גשמת אברהם יצחק רענן-קוק ז"ל, ירושלים ה'תשכ"א, ואחר-כך נקבע מקומו בתוך מאמרי הראי"ה.
12. "זרעונים" - פרקי הזרעונים נדפסו בשעתם בקובץ "התרבות הישראלית" ה'תרע"ג, שהיה לבו בפרוץ המלחמה של שנת ה'תרע"ג. נדפסו מחדש בספר "אורות", מהד' מוסד הרב קוק, ירושלים ה'תשכ"ג. ועל קובץ "התרבות הישראלית" ראה להלן במאמר "רקע למאמר 'התרבות הישראלית' של מרן הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל".
13. "הפלט" - ירחון רבני, שיצא לאור בברלין בעריכת הרב אליהו עקיבא ראבינאוויץ מפאלטאווא שברוסיה, שהראי"ה פרסם בו את מאמריו משנת ה'תרס"א עד שנת ה'תרס"ד, היא שנת עלותו לארץ. ירושלמי ברכות ה, א. תהלים מ, ח.
14. קאלון-קאגאטון של אפלטון. היפה והטוב. אצל אפלטון האידיאה של הטוב היא למעלה מכל האידיאות: האלקות גם המעשה האציל. ובאורות הקודש ב, הטוב-הכללי פרק ב: "בכללות העולם... הכל הוא טוב... מצד הערך העצמי". ובהערות מרן הרב הגויר שם, עמ' תרט: "עיין ויכוח על האבה, לאפלטון, אידיאי... והטוב העליון".
15. נו"ה - נצח והוד.

מכתבי למרן - השניות יסוד, - והוא הלא יחדן יחד (הנ"ל) ולכן אמר: אל יהי זו מפיך ה' צבאות, ודי לחכימא¹⁶.

עסוק אני בשעה זו בעיון "הטוב והכבוד", כפרינציפיונים בפלוסופיא העתיקה¹⁷, ובתורתנו הק' ובחכמתה - בטובו ברא, לכבודו ברא, והסוגיא בברכות¹⁸: יברוך טובים, ובשונה ובוחם¹⁹...

ואם יש לך דברים, והאם אתה בשעה זו במסכתא זו, הודיעני נא את דבריך בקצרה. בכתבך מכתב למרן שליט"א הואל נא למסר ברכה בשמי, יואל להודיעני משלומו הטוב,

בברכה

דוד א"ל הכהן

ב"ה ג' בשבת, פקודי, [כ"ה באדר-א'] עת"ו בויל

ידידי שליט"א,

תודה רבה ותשואות חן על הטוב רב, שהואיל לשלוח לי את דברי פי אביו מרן שליט"א. בליל ש"ק מצאתיו על שלחני, ותכף ומיד נגשתי ללכת ב"עקבי הצאן"²⁰, אחזתיו ולא ארפנו, עדי הביאותיו כלו אל קרבי. יום של אשר היה לי אז, בצירוף לזה שמצאתי את תמונת קדשו של רבנו אצל מר שטירנבוך. חשבתי לערך לך אגרת במעט ברור דברים על אודות מחשבותי בשעת קריאת הספר לברר ולצרף וללבן דבר, אך בין כה וכה, ויעברו ימים, ועכשיו אני כותב בשעת ארעי בבית הדואר.

לדעתי הק', חשוב הוא ביחוד ספר זה להבנת דרכו של רבנו, במאמריו האח'. למדתי יותר את שטתו העניינית והפלוסופית, שבחכמתו של רבנו כשהיא לעצמה, השטה. ברמזו דברים ובראשי פרקים מובעת בה, ובספר "שבת הארץ"²¹ שם כללות חכמתו של רבנו המוחלטת, ר"ל כמעט בלי חותם אישי של הרב, עד כמה שזה אפשר בכלל, משא"כ כאן הולכים אנו בעקבות דרכו, המיטודא ברורה ומזוקקה ומזהירה, והיא מקילה לברר לנו את תמונתו הרוחנית של הרב, כי בדברים ברורים ידבר ויורה דרך.

16. עיין עוד בחוברת "מגילת מלחמה ושלום" למרן הרב הנזיר זצ"ל, ירושלים ה'תשל"ד, בענין השם "צבא-ות", עמ' לד-לה, לו, ובהערות שם.

17. "הטוב והכבוד", כפרינציפיונים בפלוסופיא העתיקה, הפלוסופיא העתיקה שואלת את השאלה של הטוב העליון, שאלת המדרגות של טוב. אם האדם מתאים לדרישות של חוקי הטוב, הרי הוא נקרא טוב.

18. ברכות לד. מגילה פרק ד משנה ט.

19. פיענוח מסופק.

20. "עקבי הצאן" - קבוצת מאמרים מאת מרן הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, גרפס בירושלים ה'תרס"ו, בימים שכיחן ברבנות יפו והמושבות.

21. "שבת הארץ" - גרפס לראשונה ביפו בשנת ה'תר"ע, בימים שכיחן ברבנות יפו והמושבות. כוונת הרב הנזיר בעיקר להקדמת הספר.

עקרי וחדש הוא הפרק על אודות "עבודת א"י"²², המרים את העבודה לנושא האידיאליים. "האידיאליים" זהו "טרמינוס טכניקוס"²³ לרבנו, המביע בהם הרבה יותר מאשר רגילים להבין בזה הפלסופים והפיטונים. האידיאל, אם אינני טועה, הוא לרבנו - הצדק העולמי, שהוא גם - הטוב, ובכך, האור - הפיוט, וכו' וכו'.
ובכן: נשוא מאוויי לבה של הכללות, וכאן המעבר לכללות האומה, ותחיתה בארץ לאור עמים רבים.

עוד אשאלך: בנוגע למקומה של שטתו של רבנו הפלסופית ומקומה בפלסופיא הכללית (הפעם רק מנקודה זו, ואל יחשדני שאני משפילה, מן הקדום).

הכללות והאחדות - מיסודו של היגל-אפלטון²⁴, הצדק והמוסר שבאידיאל, - מיסודו של קנט²⁵, כי גם לרבנו המוסר הטהור - ראשיתו בדרך העבודה לכל הפחות, אם כי בפירוש מזכיר תמיד את א' הצדק, ועלי לקצר כי אין מקום יותר.

ועדיין לא הגעתי להתחלת ברור דברים ומכל שכן שלא לחצי מלאכה, כי לזה צריך היה ליחד מכתב מיוחד בעל גליונות רבים, כי שטתו של רבנו - תורה היא וללמוד היא צריכה²⁶, מלבד הקדושה והמצוה שבה, שזה רק באפנים מיוחדים. וקצרתיו.

בברכת אמת

דוד הכהן

תודה רבה לד"ר הנכבד²⁷, על שהואיל להשאל לי את הספר. ברכה לד"ר הירץ שליט"א²⁸.

הנ"ל.

22. אחד ממאמרי הספר "עקבי הצאן".

23. טרמינוס טיכניקוס - מונח קבוע.

24. היגל - הכללות והאחדות מיסודו של היגל - אפלטון - המוחלט (האידיאלי, רצון העולם, האלקות) הוא הבסיס והעיקר של העולם, ההיסטוריה, מטפיסיקה במובן המקובל, כורס הפילוסופי של אפלטון (הערה זו והערה הבאה ועוד מספר הערות בפילוסופיה הכללית נכתבו על-ידי הרב ד"ר אהרן שאר-ישוב).

25. קאנט - הצדק והמוסר שבאידיאל מיסודו של קאנט, המפורר הגדול שהרס את כל השיטות הפילוסופיות שקדמו לו. ב"בקורת התבונה המעשית" קאנט קובע את התנאים והחוקים של המוסר. צו קטגורי: "הוה נושא ונותן כך, כאילו הכלל של מעשיך עומד להעשות על ידי רצונך לחוק-טבע כללי".

26. על-פי ברכות סב.

27. הרב ד"ר מיכל לוי אשר זצ"ל.

28. הרב ד"ר יהודה הירץ זצ"ל.

(יום ב' א' באדר-ב' ה'תרע"ו)²⁹

ב"ה, שלום ברכה מרובה:

את מה שחשבתי צריך ונחוץ להעריך, ביחוד אחרי הודיעך אותי או מסערת-נפשך, כתבתי בכרטיסי הקודמים. עתה הנני לפרוע חובת תשובה על כרטיסך מא' ויקהל, וגם מג' פקודי שקבלתי בינתיים. וסלח נא על קצת העכוב; הלא גם ה"עקבי הצאן" הוא תשובה הגונה. אקוה שיצטרף לך לטובה ולברכה רבה כראוי, לך וגם למרע"ך. הפוך והפוך בו, באוצר של גלוי קדש חיינו זה, גלוי המחשבה הישראלית שבעת הזאת, הפוך וילד.

ובנוגע להזמנת שטרנבוך, שכתבת לי, הנה קבלתי בינתיים את הזמנת ידידנו ר' אליהו באצקא, בשם כולם, על פורים ופסח ושביניהם, והשבתי, אחרי המלכי בבכ"ה, שרק את חלקה הראשון, דהיינו של פורים ואיזה ימים המצטרפים אתו, אוכל לקבל - אם אדע, כמובן, שאין שני חלקיה אלה מחוברים לגמרי מבלי התקים אחד זה בלא השני. וזוה לא נודע לי עדיין עד עתה. גם קבלתי ההזמנה לשיעור ז' אדר - תיטיב למסור את ברכת שלומי לכ' הרב ולבנו ידידנו - וגם בזה לא הוחלט אצלי לגמרי. ולעומת זה הנני למסור לך ד"ש מד"ר הירץ עם כפילתו הזמנתו אותך הנה לימי חופשך והפסח הבע"ל. כבר הזמנך בהיותו בבול. כמובן הייתי נהנה מזה מאד ויש לקוות לנעימות ולתועלת שבפגישת חברותנו זו, בע"ה.

להערתך מתפלה שלא תעשה קבע ושצריך לחדש בה דבר, אשיב: (א) תפלה היא חיי שעה, ותורה - חיי עולם, ולעולם תהי התורה קרקענו הבריאה ומאורנו הבהיר, "נר לרגל ואור לנתיבה", בעזר צור ישענו ב"ה, השומע קול שועת תפלתנו, שרק עם שמיעת התורה תכון ותעלה ותרצה, ויגמור עלינו לטובה ברחמיו, ובהתפללנו אחרי התורה ועל פיה יכולים אנו באמת "לעשות מהתורות תפלות" וממשיכים את קדש חיי השעה על יסוד קדש חיי העולם, וב) כבר הזכרתי לך את החלוק בין אי-הקביעות החיובית של החדוש - יסוד פנימיות התפלה וגם בחבורה עם התורה - , מלאת כח הדחיפה הפנימית העצמית, הצמאון, העיפית וההברקה, לבין השלילית של התעיה והכשלון בלא הדעת, המשוטטת ומתנוודדת מתוך חלישות כח וחסרון מעמד ונגישות חיזונית המסיעות גם הן להפנות כלפי מעלה; אלא שקרוב ה' גם לכל קוראו באמת וגם בכל תפלה מעמקי תחתיות ומכל מקום שהיא מזדקקת ועולה סו"ס ויש לה היכלותיה וארמונותיה³⁰. אמנם בטבענו האנושי, מורכב בשר ורוח, ודאי מחוברים ומסובכים, כבטבע הכללי, צדדינו ועולמותינו השונים, ועלינו תמיד להעלות את התחוננים ולהגביר את העליונים והשפעת אמצם.

י"כ" על ידיעת השם "קאלון-קאגאטון", שנתגלגלה לי ע"י כרטיסך, שגרם לי לשאל מד"ר הירש את פירושו. בעצם פירושך על פסוק "ה' צבאות" ודאי נאה והגון הוא, ויש עוד להתבונן ולהעמיק בענין זה, ביחוד מצד החדוש של תכיפת התיחסות הצבאות לה' בלא אמצעות שם אלהות. אבל חלילה לך מהקביל³¹ מושגי חכמי יון, ואפילו הקרובים לארחא דמהימנותא³²,

29. החותמת על בול הגלויה: Monauz, התאריך על פי החותמת.

30. עיין הושע ה, יד (מילה זו פיענח ר' זאב נוימן הי"ו).

31. י"ש כוחר.

32. לימים, כעבור 18 שנה, עתיד מרן הראי"ה לכתוב בשנת חייו האחרונה: "הרמב"ם ז"ל, הבדיל הבדלה תהומית שאין למעלה הימנה, בעצם המהות של התורה כלפי חכמת יון, וזאת היא ההבדלה שבין קודש

ומהתאימם בתור באורים מכוונים לדברי כה"ק וק"ו לשמות הקדושים! אפילו אלהי אפלטון אינו לעולם אלהי ישראל, ו"יש תורה באדום אל תאמין"³⁴. ו"אין אלהים כ"א בישראל"³⁵ (וראה "מהות הכפירה" ב"הניר"³⁶). עצם מהלך המחשבה של חוג זה ודאי הוא קרוב ביותר, ונאה ו חשוב, ויש להסתייע בו הרבה לאמת הקדש, וגם בגרועים ובשפלים הרבה מזה, לפי ערכם. אבל להזהר ולהזהר שלא להחליף³⁷ את המושגים האנושיים והאלהיים, ההגיוניים והמציאותיים, זה בזה (השיש במים³⁸ "ואפי" בפרונקא לא קבלינן ליה"³⁹). והוא הדין לדברך בנוגע ל"עקה"צ". לא "אידיאלים" הוא הטרמינוס-טכניקוס אלא "אידיאלים אלהיים". וראה למשל את ה"אידיאלים" שבפרק ז' מ"זרעונים". ו"הצדק העולמי" ו"הטוב" ו"הכלליות" ו"האור" וכל המושגים האלה וכאלה יוכלו לבאר את מובני האידיאלים האלהיים ולהתיחס אליהם רק בהיותם מחוברים, נהגים ונאמרים, אתם יחד, ולא אם אלה יתורגמו ויפורשו ויעתקו באלה בפני עצמם. זהו כמין "תרגום יוני". וחלופי המושגים האנושיים והאלהיים היא צורתו השרשית של כשלו-הרוח המדעי, הפילוסופי, שמתבלט בזמנינו האחרונים, אשר אמנם האידיאליות האפלטונית היא יותר נוחה להצלתו. הטוב והכבוד הם שני מושגים עמוקים ורחבים מאד (וכאן יש מקום להשוואות ובירורים מצד הפילוסופיה הכללית) אבל שונים ומיוחדים לגמרי: הראשון עצמי והב' יחוסי; לזה אזכיר לך את "הכבוד הנברא" והכנוי "כבוד" לנשמה: ובלמוד תורת או שטת רבנו צריך מצד אחד שהרגש הקדושה והמצוה לא יבלבל את בירור ההכרה של הלמוד ולעומת זה שבקשת ההבנה לא תדמה להגיע לזה בלא עיקר הקדש שבענינים. (שמאלה ממעייטים את כח אמתת הענינים ושלמותם בהכרה) ובכך: למוד הקדש במקום קדש הלמוד בזה. והעצה: למוד הרבה פעמים, בהרבה עיון ומתינות וכובד ראש כראוי, הולכים ומכשירים ומישרים, מרוממים ומעמיקים את ההבנה.

וברכת חבה ואורה ושמחה ששון ויקר,

צביהודה

לחול... לדעת רבינו ז"ל לא רק כמעט שני הפכים גמורים הם, אלא שני הפכים גמורים לגמרי בהחלט, ...הוא הבדל כל כך נשמתי עד שאין בו אפילו צד אחד או נקודה אחת ממשית, שאנחנו יכולים לומר עליהם באמת שהם דומים זה לזה. ...להיות חיץ נצח בין הקודש ובין החול, בין חכמת יון האנושית ובין חכמת ישראל האלקית, זו היא הפכיית מוחלטה, שאפילו אם נמצא אי אלו פרטים של דמיון בסגנוני הדברים בין שני אלה, סוף כל סוף קיים ועומד בעינו הדבר, ולא קרב זה אל זה... "מאמר מיוחד" - "לאחדותו של הרמב"ם", מאמרי-הראי"ה עמ' 107.

33. זוהר פקודי רלו, א. וראה אורות-האמונה עמ' 88-89, עולת-ראיה א עמ' תלו (ובהערת הרצי"ה שם ב עמ' תפב). ראה גם שיחות רצי"ה בראשית עמ' 108; מס' 22 שבילי אמונה סע' 9-10.
34. "מלכה ושריה בגוים אין תורה". אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין, הדא הוא דכתיב: 'והאברתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו' (עובדיה ח), יש תורה בגוים אל תאמין, דכתיב: 'מלכה ושריה בגוים אין תורה', איכה רבה (בובר) ב.
35. על-פי מלכים-ב ה, טו.
36. קובץ ספרותי, יפו ה'תרס"ט. המאמר נדפס גם במאמרי-הראי"ה.
37. ראה מאמרו של הרצי"ה 'קיום לחוג הראי"ה" בתוך הספר "לנתיבות-ישראל".
38. חגיגה יד: "תנו רבנן: ארבעה נכנסו בפרדס, ואלו הן: בן עזאי, ובן זומא, אחר, ורבי עקיבא. אמר להם רבי עקיבא: כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים!".
39. "דאפילו בפרוונקא (=שליח) נמי לא קבילניה", סנהדרין לת: וראה צמח-צבי אגרת נא (עמ' קלא).